

Discurs inaugural de l'acte commemoratiu del 75 aniversari de les Normes de Castelló, *De Castelló a Bolonya*, a càrrec de Germà Colon, catedràtic de Filologia Romànica de la Universitat de Basilea

És per a mi un honor gran prendre la paraula per parlar ací, al meu poble de Castelló, de les Normes del 32. Desitge agrair de tot cor la invitació que m'han fet les autoritats acadèmiques de la Xarxa Vives d'Universitats.

Celebrem enguany el 75 aniversari de les Normes de Castelló, les quals uns intel·lectuals valencians van signar el desembre de 1932, no tots com a lingüistes, ans simplement ciutadans, conscients del que val la recuperació de la llengua pròpia, llengua que sempre s'hauria de presentar vestida amb dignitat, i no amb parracs, a péntols. El que per a les persones és el vestit, és la grafia per als idiomes. En realitat, les Normes de Castelló van ser un acord ortogràfic, amb el qual els valencians s'unien amb els escriptors de les altres terres de parla catalana, tot preservant qualque particularitat de la terra valenciana. Això és tot. Si les coses no havien vingut com han vingut, i algunes capelletes de la capital del vell regne no s'havien volgut destacar per térbols interessos, avui només recordaríem les Normes com a un encertat esdeveniment del passat, com a una respectable antigalla, cosa d'arqueologia filològica. Quin castellà o quin francès recorda quan es va fixar la grafia castellana o la francesa? Ara, però, en les nostres circumstàncies, les anomenades Normes del 32 o de Castelló han esdevingut un signe d'agrupament dels valencians fidels a llurs responsabilitats.

Fins l'any 1981, quan a València un grup d'ignorants va decidir, solemniament i grotesca en una cerimònia al Puig, de donar per mortes les normes castellonenques, que fins aleshores tots aplicaven, no m'havia preocupat gens d'aquestes regles. Després m'he vist obligat a parlar-ne i a defensar-les.

Des d'aquell dia de desembre del 1932, amb la signatura de l'acord s'unificava la manera de representar els fonemes de l'idioma; l'anarquia grafemàtica desapareixia i s'obria pas a un coherent sistema ortogràfic. Aquells valencians, sens dubte, tenien individualment unes inclinacions per la representació de la

pronúncia o certes preferències morfològiques o lexicals; els uns eren més o menys arcaitzants o etimologitzants, els altres innovadors i partidaris d'un acostament a la grafia fonètica. Hom hi va renunciar, amb seny i sentit cívica, a favor d'una normativització que tots havien de compartir. Les normes foren publicades al Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura (BSCC, XIV, 1933, pàgs. 273-280) .

Un important esplet representatiu de literats i d'estudiosos de tot el País Valencià arribà a un consens sobre codificació idiomàtica. Recorde entre altres, les personalitats del pare Lluís Fullana (primer signatari), del canonge Josep Sanchis Sivera, del doctor Àngel Sánchez Gozalbo, de Lluís Revest, de Gaietà Huguet, de Josep Pascual Tirado, d'Ignaci Villalonga, del notari Honori Garcia, i del aleshores jove Manuel Sanchis Guarnier. He dit que tots sacrificaren alguna cosa de llurs propensions, però donaren una lliçó de tolerància i de convivència (que avui ens sembla ven envejable).

L'harmonia durà fins els anys 1974 o 1975, és a dir que, durant la negra nit del franquisme, tots els valencians que usaven la nostra llengua, de Xavier Casp i Miquel Adlert a Joan Fuster i a Vicent Andrés Estellés, seguiren pacíficament i fructíferament el model normatiu.

En l'actualitat aqueixa harmonia ha deixat pas en alguns reduïts i sorollosos cercles a una cacofonia. Al Cap i Casal algú ha volgut trencar la pau lingüística, prenent separar el que des dels inicis històrics del Regne de València és unit. Aquest intent no podrà prosperar per molt que s'hi esforcen.

Les bases castellonenques resumeixen, simplificant-les, les normes de l'Institut d'Estudis Catalans del 1913, exposades per Pompeu Fabra a partir del 1917. Però davant el desori lingüístic existent a València, el mateix fet d'haver-les signades constituïa un intent generós de resoldre un antic plet i delicat. Hi hagué, cal repetir-ho, respectables sacrificis d'amor propi.

La grafia propugnada per les Normes del 32 és molt senzilla per a un parlant valencià (-es dels plurals femenins, -r final etimològica, distinció de les àtones a, o, e), mentre que presenta problemes sovint arduos per a qualsevol locutor d'altres indrets del domini, siga principatí o balear. Això em duu a pensar que

abans de la reforma ortogràfica de l'Institut d'Estudis Catalans del 1913 (i encara després) hi hagué al Principat i a les Illes enfrontament entre normistes i anti-normistes; aquests volien, com a mínim, la y grega, el femení del plural en -as (casas), o la terminació de la sisena persona del plural en -an, però la fonètica del valencià i del lleidatà era la prova vivent que aquesta pretensió no es justificava de cap de les maneres. Ara totes aquelles discussions i baralletes s'han calmat i ningú no hi pensa més. Esperem que un dia podrem dir el mateix de la situació a València: la ignorància, el complex d'inferioritat i l'interès torçut són difícils de desarrelar, però cal no desconfiar, car sabem de quin costat es troba la raó i la ciència.

En una altra ocasió vaig precisar el següent: Amb les Normes a la mà, m'he lliurat a un curiós i gratificant experiment. He analitzat diversos fragments de texts valencians antics: Furs de Jaume I i de Pere el Cerimoniós, Poesies d'Ausiàs March, l'Espill o Llibre de les dones de Jaume Roig, el Tirant lo Blanch, la Vita Christi de sor Isabel de Villena, el Cartoixà de Roís de Corella, Liber elegantiarum de Joan Esteve, i la Vida de santa Magdalena en cobles. M'he entretingut en observar els punts que poden ésser conflictius: sobretot el de la representació de les consonants sibilants palatals: -tx- i -tg- o de -ch- i -g- ? Realment les solucions adoptades per aquells prohòmens valencians responen al geni de la llengua, sense cap mena de dubte. No vull cansar-vos amb una tirallonga de grafies; alguna cosa vaig exposar-la breument en un discurs acadèmic ara fa 25 anys i fora superflu tornar-hi en aquest moment (això no vol dir que no ens calguen assèptics estudis grafemàtics ben pregons de la «scripta» valenciana, però no és l'hora de fer-ho ara i ací). Hom em creurà si dic només que, per la prepalatal africada sorda (corresponent al castellà -ch- de hucha , ocho, mucho), -tx- i -ch- estadísticament són quasi equivalents al segle XV, però en alguns tèrmens com despatxar, tatxar hom mostra una preferència per la solució amb la -tx- sobre -ch- (en els Furs la permanència va des de texts de 1261 al segle XVI). El nexa -tx- és més antic. Els qui, no sabem per quines raons, propugnen la -ch- no s'adonen que el grafema en qüestió és de procedència francesa i que, com Menéndez Pidal hi va deixar constància, del francès el prengueren els castellans (vegeu el seu llibre *Orígenes del español. Estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo XI*, Madrid, 1950, 3ª ed., pp. 60-63, § 8). La grafia -g- en casos com metge quasi no es troba mai.

La qüestió de les finals sordes és simplement de fidelitat etimològica: escrivim d'acord amb amb l'ètimon *gratitud*, però *joventut*; escrivim *verd* i no **vert* (com apareix sovint en documents antics i com fan els francesos en llur grafia actual) perquè el llatí deia *viridem*, mentre que la justificació del mot cert (i no **cerd*) es troba en *certum*. Si hi ha alguna dificultat, la solució ens la dona el femení *verda* | *certa*. Una cosa semblant passa amb *verb* (cf. *verbal*, *verbalitzar*), però *serp* (cf. *serpentina*). L'ortografia és una convenció i comporta unes regles a les quals s'ha d'ésser fidel. Si totes les grafies dels idiomes foren tan fàcils com la nostra!-, he pensat sovint en encarar-me amb algun idioma estrany.

Resta un punt, del que s'ha volgut fer un cavall de batalla, i és el de l'accentuació gràfica. Precisament s'ha pres com a emblema el nom de la capital: amb l' accent o sense? Quines coses s'amaguen darrere aquesta innocent titlla de València? El problema de l'accentuació gràfica no es pot dirimir amb els materials antics al davant, perquè l'accent diacrític és una invenció relativament moderna i solament la impremta veneciana d'Aldo Manuzio començà, a la fi del segle XV, a utilitzar-ne el procediment (el qual, però, no es generalitzà fins prou més tard), sobretot per evitar confusions d'homònims. També Nebrija en el seu diccionari llatí-castellà del 1492 va recórrer alguna vegada a l'accent. En una llengua hispànica, i en la nostra particularment, els diacrítics són fonamentals ja que la posició de la síl·laba tònica té rellevància fonològica: en líquida, líquida, líquida, el sentit canvia segons que el mot és esdrúixol, greu o agut. Sense cap justificació, uns pocs han pretès recentment, a la ciutat de València, suprimir els accents en l'escriptura: Castelló esdevé Castello, com qualsevol topònim italià!. Es una bona manera d'embolicar el que era molt clar. Afortunadament a Castelló, bres de les Normes, i a la major part del País Valencià aquesta actitud no ha provocat més que indiferència. No volem caure en el desgavell i ens mantenim fermes dins l'esperit d'obertura, d'integració i de serenitat d'aquells valencians lúcids d'ara fa 75 anys. Aquells valencians eximis tingueren l'honor de contribuir a aital esperit de concòrdia. Per aquesta lliçó i per tantes altres com ens han donat en el camp de la història jurídica i de la nostra història, de la nostra cultura valenciana els devem un gran agraïment.

Parlem de normes, i jo com a lingüista no puc fugir d'una enrrònia i és la d'esbrinar l'origen de les paraules. La paraula norma ve del llatí NORMA "esquadra"; és un cultisme, és a dir que ha estat presa tal qual per les llengües romàniques, sense passar per una transformació des del llatí vulgar al romanç, com pot ser el cas, per exemple, de fulla o ull, que són el resultat FOLIA u OCULU a través d'unes etapes d'evolució. Norma sembla manlevada del grec gno'mona, acusatiu de gno'mon (possiblement a través d'un intermediari etrusc *numma, creuat amb forma). El seu sentit primer en les llengües clàssiques era el de l'esquadra que usen els paletes, la qual, permetent de traçar una línia perpendicular, és model i mesura de l'angle recte.

En castellà, Coromines diu que encara no ix fins al segle XVII, en Vicente Espinel (1616); això és inexacte. A part que ja és com a terme vulgar en Alonso de Palencia (1490), trobem norma a la darrerria del segle XIV i començament del segle XV com a 'precepte mèdic que cal seguir, prescripció' (DETEMA): «por esto el titulo tercio por recta norma adozir es consequente al segundo porque despues de la mundificacion necesario es seguir la confortación «(Visita de Stefano) i «pruebo el primero por tal regla y norma» (Suma).

En la nostra llengua norma no entra en la lexicografia fins l'any 1839 amb Pere Labèrnia, qui per cert era castellanenc, de Traiguera; hi ha només un esment de norma 'esquadra' en el diccionari de Torra el 1640. Clar que el terme apareix molt abans que els diccionaris el repleguen, a la darrerria del segle XIV quan fra Francesc Eiximenis escriu en el text Terç del crestià «Alscuns són que cascun any muden norma de vestir...» (310vº, citat pel DicAguiló) i en el seu Llibre de les dones aconsella als marits que no deixen a llur muller «massa descobrir la carn ne ésser gran finestrera, e en tota part e manera tenir norma de honestat» (I, cap. 53; p. 87) i la paraula segueix bledada durant tot el segle XV i següents i són molts els autors valencians qui l'usen, com Jaume Roig en el seu Espill i l'autor del Procés de viudes e donzelles.

En totes les llengües romàniques l'adjectiu derivat normal és més tardà i durant molt de temps serà únicament un terme geomètric, amb la significació de 'perpendicular'. Es parla de línia normal i és aquella que cau perpendicularment a la tangent d'una corba o de pla normal. Només a la fi del segle XVIII a França amb la Revolució francesa el 1793 (9e Brumaire III) es crea l' École normale, és

a dir, la que havia de servir de model, conforme a la regla de conducta, i més tard el 1845 s'erigeix l'Ecole Normale Supérieure. Això va ser copiat per tot Europa i així tenim la Normal o l'Escola normal que tots hem conegut. (Entre parèntesis diré que per tot arreu anormal i enorme són molt matiners, i potser que això responga a la maldat de la gent).

Tots els derivats normalitat, normatiu, normalització, normista són molt recents entre nosaltres i també fora. Diré de passada que l'estudi en general dels reflexos romànics i germànics del llatí norma i normalis no estan massa ben estudiats i que caldria ocupar-se'n de prop.

Ara vinguem a demanar-nos per a quina finalitat serveix la norma o les normes, siguin normes ètiques, estètiques, lògiques, jurídiques i tècniques. Està molt clar, per tal de complir-les, per ajustar-nos a elles com a regla, model o ideal.

Quan entre nosaltres en qüestions de llengua parlem de normes ens referim en primer lloc a normes ortogràfiques. ¿S'ha d'escriure tal paraula en B alta o baixa, porta accent agut o greu, etc.? Però també s'ha de dir júi o judici, servei o servici, petit-xicotet o menut, arribar o aplegar, atmosfera o atmósfera, etc.? Ara tornaré sobre servei o servici, que alguns han pres com a cavall de batalla. Però insistesc que les normes s'han dictat o s'han aprovat per complir-les, ens agraden o no. Ho he dit sovint i ho repetiré ara, sé positivament, perquè he estudiat a fons el tema, que la paraula apoiar és totalment acceptable en la nostra llengua amb igual dret que apoyar en castellà. No són genuïns, penseu que la solució normal del llatí podiare és pujar. Ara bé, apoiar és un calc antic de l'italià appoggiare, de la família de puig, o del francès appuier, però els savis que feren les normes cregueren que el nostre apoiar era un castellanisme inacceptable i van bandejar-lo del nostre vocabulari escrit, tot recomanant donar suport o recolzar. Doncs, jo, bé que és un terme que trobe a faltar, no escriuré mai apoiar fins que l'autoritat acadèmica predrà la decisió d'admetre aquesta paraula, la norma m'ho impedeix. Tingueu en compte que les autoritats acadèmiques constantment estan posant al dia les normes segons ho revela la ciència, a mesura que els fets són millor coneguts. Fa uns anys l'IEC disposava que s'escriguera recó, darrera tàpara, o esma. Quan s'analitzà bé la pronunciació lleidatana i valenciana hom s'adonà que calia proposar racó, darrere, tàpera i esme, i així s'ha prescrit. La norma ara es compleix fins i tot

per aquells la pronunciació dels quals confon les àtones a i e. Un dia, espere, tindrà la satisfacció de veure que s'ha admès apoiar. Un altre tant podria dir d'aquest monstre triomf i triomfar, una verdadera arbitrietat, quan hauria de ser triumf (o triumfe, triumfo) i triomfar. Confiam que es canviarà prompte.

Passem al castellà, si voleu, i comprovarem que també allà hi ha una norma dictada per la Real Academia Española que cal complir. Totes les llengües de cultura tenen Normes i també tanmateix alguna disposició arbitrària. Heus ací un parell d'exemples castellans: els imperfets d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació en -ar fan l'imperfet en -aba: amaba, llevaba, cantaba, saltaba, etc. Si obriu qualsevol text castellà fins al segle XVIII, veureu que eixos imperfets són escrits en v baixa, com correspon a l'evolució de la -B-intervocàlica llatina amabam. Però els acadèmics per una falsa interpretació de les coses, volent acostar el castellà al llatí, acordaren que calia escriure amb -b-alta, i així ho fem i obeïm. Digueu-me com van patir els xiquets valencians no apitxats que deien cantava, etc. amb v labiodental durant els "dictados"! ¿Per qué encella, que ve del llatí fiscella s'escriu sense h- inicial, quan correspon al nostre fanzella? Prenem el terme basura. Està disposat que s'escriga amb b-alta, quan no obstant l'etimologia és *versura (format sobre el participi versus de verrere 'agranar'), perquè probablement al segle XVIII els acadèmics en desconeixien l'etimologia, i així ha quedat establert. En el camp del lèxic, hi ha més flexibilitat, la RAE autoritza els escriptors qui escriuen maceta i els qui posen tiesto, i igualment palangana i jofaina, espliego i alhucema, parterre i arriate, charcutería i chacinería, etc. I això no és sols propi de les llengües d'Espanya, també fora passa el mateix: l'italià dirà tant alzarsi per a 'alçar-se del llit' com levarsi, dirà gettare o buttare, rovesciare o versare per a 'tirar, llançar', o bé fulmine per al 'llamp' com saeta. O bé l'alemany diu Fleischer o Metzger per 'carnicer', Tischler i Schreiner per 'fuster' o Sonnabend i Samstag per 'dissabte'. Com ací s'haurien d'autoritzar, sense enfrontar-los, tèrmens com servici i servei.

Vinguem ara, si voleu, al parell de la discòrdia: servei i servici. Les dues paraules provenen del llatí servitium: no cap d'elles és el resultat de l'evolució de la llengua, no són tèrmens patrimonials o hereditaris (com diuen els lingüistes); el resultat genuí és serví (a través d'una etapa servizi i servii), que de vegades s'escriu servir amb una -r final paràsita. Hi ha en els autors

valencians, en la documentació valenciana medieval, renaixentista i moderna una convivència de servei i servici, però cal dir que servei (escrit servey / serveys) predomina en un 90% per cent dels casos: en escriptors com Ausiàs March o Joanot Martorell, autor del Tirant lo Blanch, no es troba mai servici, com tampoc en les cartes que els jurats de València envien a Roderic de Borja, després papa amb el nom de Calixt III i al rei Alfons el Magnànim; així: «...creem que farets servey a nostre senyor Déu, e nosaltres ho tendríem a singular gràcia e mercé de vostra gran excel·lencia» (Rubio Vela, núm 7). En l'Espill de Jaume Roig i en l'obra profana de Roís de Corella coexisteixen els dos vocables, però, per exemple, Corella empra servei 10 vegades i només una servici. La mateixa comprovació podem fer amb els documents de l'Epistolari de la València Medieval publicat en dos esplèndids volums pel professor Agustín Rubio Vela: davant d'una quantitat de serví, servir i servey, només apareix un servici en 1477, precisament en una carta datada a Barcelona. Perquè esta discrepància servei o servici? Molt senzill. Deixat de banda el més antic i hereditari serví, que es podia confondre amb l'infinitiu del verb, es va recórrer a servei, que és un semicultisme, igual que remei < remedium, però en l'època del Renaixement, d'acostament a la llatinitat clàssica, es va prendre la paraula llatina culta servici de servitium. És un cas com tenim amb juí i judici de iudicium, l'un (juí), mot patrimonial i l'altre (judici) el cultisme pres directament de iudicium. No veig, doncs, que s'haja de prohibir una solució en benefici de l'altra, ambdues poden coexistir.

Això ens mostra que no hauríem de ser exclusivistes i en qüestions de lèxic i, seguint l'exemple de la Real Academia Española, només s'haurien de prohibir barbarismes i estrangerismes innecessaris, però s'hauria d'actuar amb mànega ampla davant les varietats diatópiques com gla-bellota, vermell-roig, ocell-moixó-pardal, treure-llevar, sortir-eixir, sorra-arena, petit-menut-xicotet, bassetja-mandró-fona, mirall-espill, verola-pigota-pallola, pastanaga-safanòria, timó-timonet-farigola, corder-anyell, etc. Totes aquestes paraules tenen una raó de ser en la llengua i no val a bandejar-ne unes per afavorir-ne unes altres. No ens hem d'empobrir. Si no, cauríem en el ridícul, com el grotesc d'algunes prohibicions de fa uns anys, quan en la televisió valenciana es volgué prohibir que es diguera, per exemple, musclos, a favor de clòtxines; jo de menut a Castelló sempre havia dit i sentit dir musclos, mentre que només ja prou fadrí vaig saber de l'existència de la paraula clòtxines. El mateix passava amb la

prohibició de masover: jo no conec a Castelló cap altre terme i això de masero allí és desconegut.

No es pot ser sectari en qüestions de llengua, s'escau una actitud conciliadora, s'ha d'aprofundir en l'anàlisi de les causes de l'evolució històrica, conèixer les circumstàncies sociològiques en les quals un determinat idioma es troba immers, i aleshores actuar amb tacte. Aquesta és o hauria de ser la comesa de les acadèmies si volen ser efectives.

I ara acabe: no separem el que per naturalesa és i sempre ha sigut una unitat i que és a la base de les Normes de Castelló.

Castelló de la Plana, 15 de novembre de 2007